

قواعد فقه مدنی

دکتر یعقوب علیزاده

دکتر علیرضا جعفرزاده کوچکی

سرشناسه : جعفرزاده کوچکی، علیرضا، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور : قواعد فقه مدنی/مولفان علیرضا جعفرزاده کوچکی، یعقوب
علیزاده.

مشخصات نشر : ارومیه : جهاد دانشگاهی، واحد ارومیه، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری : ۳۱۹ ص.: جدول.

شابک : ۱۷۵۰۰۰۰ ریال ۶۵-۵۹۳۶-۶۰۰-۹۷۸:

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۷۲-۲۸۷.

موضوع : فقه — قواعد

Islamic law -- *Formulae

اصول فقه شیعه

Islamic law, Shiites -- Interpretation and *
construction

شناسه افزوده : علیزاده، یعقوب، ۱۳۵۷ خرداد-

شناسه افزوده : جهاد دانشگاهی. واحد ارومیه

رده بندی کنگره : ۵/۱۶۹BP

رده بندی دیویی : ۳۲۶/۱۹۷

شماره کتابشناسی ملی : ۹۴۳۷۳۵۶

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

مولفان: علیرضا جعفرزاده کوچکی، یعقوب علیزاده

ناشر: جهاد دانشگاهی واحد ارومیه

ویراستار علمی/ ادبی: صالح نوری/سیدغلامرضا غیبی

چاپ اول: ۱۴۰۲

تیراژ: ۵۰۰

قطع: وزیری

چاپ: لیتوگرافی پدیده

قیمت: ۱۷۵۰۰۰ تومان

شابک: ۶۵-۵۹۳۶-۶۰۰-۹۷۸

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
۳	راهنمای مطالعه کتاب.....

فصل اول: مباحث مقدماتی

۷	۱.۱ اهمیت و ضرورت قواعد فقهی.....
۹	۲.۱ پیشینه قواعد فقهی.....
۱۳	۳.۱ مفهوم شناسی قواعد فقهی.....
۱۹	۴.۱ منابع قواعد فقهی از دیدگاه شیعه.....
۲۱	۵.۱ تعداد قواعد فقهی.....
۲۱	۶.۱ تقسیمات قواعد فقهی.....
۲۳	۷.۱ خلاصه فصل اول.....
۲۴	۸.۱ خودآزمایی فصل اول.....

فصل دوم: قاعده صحت

۳۰	۱.۲ پیشینه قاعده صحت.....
۳۱	۲.۲ مفهوم شناسی اصل صحت.....
۳۳	۳.۲ اقسام اصل صحت.....
۳۷	۴.۲ مدارک و مستندات اصل صحت.....
۴۶	۵.۲ جریان اصل صحت درباره اقوال.....
۴۷	۶.۲ مستثنیات قاعده صحت.....
۴۸	۷.۲ ارتباط قاعده صحت با قواعد و اصول دیگر.....
۵۳	۸.۲ برخی از فروع فقهی قاعده صحت.....
۵۵	۹.۲ اصل صحت در قانون مدنی ایران.....

۵۹.....	۱۰.۲ خلاصه فصل دوم.....
۶۱.....	۱۱.۲ خودآزمایی فصل دوم.....

فصل سوم: قاعده لزوم

۶۷.....	۱.۳ پیشینه قاعده لزوم.....
۷۰.....	۲.۳ مفهوم شناسی اصل لزوم.....
۷۷.....	۳.۳ مدارک و مستندات قاعده لزوم.....
۸۸.....	۴.۳ ارتباط قاعده لزوم با اصول و قواعد دیگر.....
۸۹.....	۵.۳ برخی از فروعات فقهی قاعده لزوم.....
۸۹.....	۶.۳ کاربرد قاعده لزوم در قانون مدنی ایران.....
۹۲.....	۷.۳ خلاصه فصل سوم.....
۹۴.....	۸.۳ خودآزمایی فصل سوم.....

فصل چهارم: قاعده لاضرر

۱۰۰.....	۱.۴ پیشینه قاعده لاضرر.....
۱۰۴.....	۲.۴ مفهوم شناسی قاعده لاضرر.....
۱۰۶.....	۳.۴ مفاد قاعده لاضرر.....
۱۱۰.....	۴.۴ مدارک و مستندات قاعده لاضرر.....
۱۱۴.....	۵.۴ ارتباط قاعده لاضرر با احکام اولیه و قواعد فقهی دیگر.....
۱۱۹.....	۶.۴ برخی از مصادیق فقهی مرتبط با قاعده لاضرر.....
۱۲۰.....	۷.۴ کارکردهای قاعده لاضرر در حقوق مدنی ایران.....
۱۲۲.....	۸.۴ خلاصه فصل چهارم.....
۱۲۳.....	۹.۴ خودآزمایی فصل چهارم.....

فصل پنجم: قاعده تسلیط

۱۳۰.....	۱,۵ پیشینه قاعده تسلیط
۱۳۱.....	۲,۵ مفهوم شناسی قاعده تسلیط
۱۳۳.....	۳,۵ مدارک و مستندات قاعده تسلیط
۱۳۷.....	۴,۵ شرایط اجرای قاعده تسلیط
۱۳۸.....	۵,۵ توسعه قاعده تسلیط
۱۴۳.....	۶,۵ ارتباط قاعده تسلیط با قواعد دیگر
۱۴۵.....	۷,۵ برخی از فروعات فقهی قاعده تسلیط
۱۴۶.....	۸,۵ کاربرد قاعده تسلیط در حقوق مدنی ایران
۱۴۹.....	۹,۵ خلاصه فصل پنجم
۱۵۱.....	۱۰,۵ خودآزمایی فصل پنجم

فصل ششم: قاعده تبعیت عقود از قصد

۱۵۷.....	۱,۶ پیشینه قاعده تبعیت عقود از قصد
۱۵۹.....	۲,۶ مفهوم شناسی قاعده تبعیت عقود از قصد
۱۶۶.....	۳,۶ مدارک و مستندات قاعده تبعیت عقود از قصد
۱۷۰.....	۴,۶ نقضهای وارده بر قاعده تبعیت عقود از قصد
۱۷۰.....	۵,۶ برخی از فروعات فقهی قاعده تبعیت عقود از قصد
۱۷۱.....	۶,۶ عدم ارتباط قاعده تبعیت عقود از قصد با قاعده «الأمور بمقاصدها»
۱۷۱.....	۷,۶ کاربرد قاعده در بحث راههای گریز از ربا
۱۷۶.....	۸,۶ کاربرد قاعده در حقوق مدنی ایران
۱۸۰.....	۹,۶ خلاصه فصل ششم
۱۸۱.....	۱۰,۶ خودآزمایی فصل ششم

فصل هفتم: قاعده ید

۱۸۷.....	۱،۷ پیشینه قاعده ید.....
۱۸۸.....	۲،۷ مفهوم شناسی قاعده ید.....
۱۹۱.....	۳،۷ نحوه کاشفیت ید.....
۱۹۴.....	۴،۷ اقسام ید.....
۱۹۵.....	۵،۷ مدارک و مستندات قاعده ید.....
۲۰۴.....	۶،۷ جایگاه قاعده ید.....
۲۰۵.....	۷،۷ موارد اختلاف در حجیت قاعده ید.....
۲۱۳.....	۸،۷ ارتباط قاعده ید با قواعد و اصول دیگر.....
۲۱۷.....	۹،۷ کاربرد قاعده ید در حقوق مدنی.....
۲۲۲.....	۱۰،۷ خلاصه فصل هفتم.....
۲۲۴.....	۱۱،۷ خودآزمایی فصل هفتم.....

فصل هشتم: قاعده ضمان ید

۲۲۹.....	۱،۸ پیشینه قاعده ضمان ید.....
۲۳۱.....	۲،۸ مفهوم شناسی قاعده ضمان ید.....
۲۳۲.....	۳،۸ اسباب ضمان.....
۲۳۵.....	۴،۸ انواع ضمان.....
۲۳۶.....	۵،۸ مدارک و مستندات قاعده ضمان ید.....
۲۵۶.....	۶،۸ ارتباط قاعده ضمان ید با قواعد دیگر.....
۲۶۰.....	۷،۸ فروعات فقهی قاعده.....
۲۶۱.....	۸،۸ کاربرد قاعده ضمان ید در حقوق مدنی ایران.....
۲۶۵.....	۹،۸ خلاصه فصل هشتم.....

۲۶۷.....	۱۰.۸ خودآزمایی فصل هشتم
۲۷۰.....	پاسخنامه خودآزمایی ها
۲۷۲.....	منابع و مآخذ

www.ketab.ir

پیشگفتار

قواعد فقهی، در تلقی رایج، کلیاتی است که مصادیق مختلف را در خود جمع کرده و می تواند به عنوان یک شاخص و مقیاس در اختیار فقیه قرارگیرد تا بتواند از این رهگذر، قواعد کلی را بر مصادیق تطبیق دهد. البته قواعد فقهی همانند علم اصول به طور مستقیم در جهت استنباط احکام قرار نمی گیرند، بلکه تأثیرگذاری آن در اجتهاد فقیهان غیر مستقیم است با این وجود بدون آن، فقه در مسیر ناهمواری قرار می گیرد.

اهمیت قواعد فقهی به اندازه ای است که شماری از متفکران اسلامی، از آن به عنوان راز و رمز هماهنگی اسلام با پیشرفتها و توسعه فرهنگ یاد کرده اند، از باب نمونه، شهید مطهری می نویسد: «یکی دیگر از جهاتی که به این دین خاصیت تحرک و انطباق بخشیده و آن را زنده و جاوید نگه می دارد، این است که یک سلسله قواعد و قوانین در خود این دین وضع شده که کار آنها کنترل و تعدیل قوانین دیگر است. فقیهان این قواعد را قواعد «حاکمه» می نامند، مانند: قاعده «الاحرج» و قاعده «الاضرر» که بر سرتاسر فقه حکومت می کنند. کار این سلسله قواعد کنترل و تعدیل قوانین دیگر است. در حقیقت اسلام برای این قاعده ها نسبت به سایر قوانین و مقررات خود حق و تَوْ قائل شده است.» (مطهری، ۱۳۸۶: ص ۱۳۵-۱۳۶)

بالطبع بررسی مستندات عقلی و نقلی مربوط به قواعد فقهی و شرح اجمالی مفاد آنها و نیز کاربردهای این قواعد در ابواب و فروع مختلف فقهی لازم است.

در این راستا دفتر تدوین و تولید منابع آموزشی جهاد دانشگاهی، توجه خاص به تالیف در حوزه قواعد فقه نموده و بر تحقیق در این زمینه همّت خود را مصروف نموده است. نگارنده نیز با همه توان و علاقه وافر، به تدوین و جمع آوری کتاب حاضر وقت صرف نموده و همه هم خود را در این راه مصروف داشته است. از ویژگی های این کتاب این است که قبل از انتشار و در طی تدریس با افزودن مباحثی تازه، در کمال آن کوشیده شده است.

همکاران و پژوهشگران گرامی مستحضرنند که قواعد فقهی با نگرش های مختلفی مورد کنکاش علمی قرار می گیرد؛ از جمله:

(الف) قواعد عامه که در م عظم مباحث فقهی کاربرد دارند؛ همانند اصاله الظهور.

(ب) قواعد خاصه که در باب یا ابوابی محدود کاربرد دارند؛ نظیر قاعده فراغ و تجاوز.

(ج) قواعد مدنی که در معاملات بالمعنی الاعم مطرح هستند و دایر مدار لزوم و جواز، صحت و فساد و آثار برآمده از آن می باشند؛ نظیر اصاله اللزوم، قاعده عدم نقل مالکیت.

(د) قواعد جزائی که در فقه جزائی از بُعد تعلق کیفر یا از منظر چگونگی رسیدگی مورد استفاده قرار می گیرد؛ همانند قاعده درأ و شخصی بودن مجازات به استناد قاعده وزر.

این منبع بنا به سرفصل مقرر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به درس قواعد فقه مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق با نگرش قواعد مدنی در جهاد دانشگاهی به ارزش دو واحد نظری به بررسی عناوین ذیل اختصاص یافته است:

۱. مباحث مقدماتی ۲. اصل صحت ۳. اصل لزوم ۴. قاعده لاضرر ۵. قاعده تسلیط
۶. قاعده تبعیت عقود از قصد ۷. قاعده ید ۸. قاعده ضمان ید.

اینک که این کتاب مورد استقبال جهاد دانشگاهی قرار گرفته، لازم است از زحمات خالصانه مسئولین و کارشناسان محترم دفتر تدوین و تولید منابع آموزشی، رئیس گروه حقوق جهاد دانشگاهی، دکتر یعقوب علیزاده به عنوان همکار در تالیف کتاب، به ویژه همسر مهربانم و کلیه کسانی که به نحوی در انتشار این اثر همکاری داشتند، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

علیرضا جعفرزاده کوچکی

راهنمای مطالعه کتاب

در این کتاب در فصل اول کلیاتی از قواعد فقهی با عنوان مباحث مقدماتی ارائه شده و معیارهای تدوین و استخراج قواعد فقهی از قرآن و سنت و سایر ادله فقهی بیان شده است. سپس در فصل های بعدی به شرح مفاد برخی از قواعد مهم فقهی همچون قاعده صحت، لزوم، لاضرر، سلطنت، ید و ... پرداخته شده و محتوا و مستندات آنها مورد شرح و بررسی قرار گرفته و شروط استفاده از آنها در مسائل مختلف شرعی، بررسی شده است.

در طرح و تنظیم قواعد، بیشتر به این توجه شده است که هر اصل یا قاعده عام در مسیر استنباط احکام و تطبیق قواعد کلی بر موارد جزئی و مسائل فرعی مفید و مؤثر است، مطرح شود.

کتاب، برای دانشجویان حقوق در مقطع کارشناسی ارشد و به عنوان منبع اصلی درس «قواعد فقه» تدوین شده است. سبک نگارش به زبان فارسی روان و قابل درک برای دانشجویان رشته حقوق که کتاب های مقطع کارشناسی حقوق و فقه را خوانده اند، می باشد و در تدوین آن از منابع مختلف، اعم از شیعه و اهل سنت استفاده شده است.

دانشجویان در مواقعی که با انبوهی از مطالب روبرو می شوند، با مطالعه خلاصه کتاب، می توانند درکی کلی از محتوای کتاب به دست آورند. به همین منظور، به دنبال هر فصل، خلاصه و خودآزمایی مربوط به آن فصل و در پایان کتاب، پاسخنامه تمامی سوالات ارائه شده است. به دانشجویان عزیز توصیه می شود که در ابتدا سوالات را حل نمایند، بعد برای اطمینان از پاسخ خود، به پاسخنامه مراجعه کنند.

یادآوری می گردد که تمامی تاریخ های ولادت، وفات و شهادت اشخاص که در متن کتاب بدان اشاره شده، بر اساس سال هجری قمری است.

امید است که اهداف کلی و رفتاری این کتاب، دانشجویان را بر آن دارد که با اشتیاق و بصیرت بیشتر به فقه اهتمام ورزند تا ضمن انس با آن، با اسرار ژرف فقه، بیشتر آشنا شوند.

از اساتید محترمی که این کتاب را تدریس می نمایند، استدعا دارد، لغزش های قلم و سهو و نسیان را بر این نگارنده ببخشایند و امید است که پیشنهاد های دقیق و انتقادات سازنده خود را از طریق گروه حقوق جهاد دانشگاهی، برای اینجانب ارسال فرمایند. ضمن تشکر از آن سروران گرامی، نظرات و اصلاحات آنها در چاپ بعدی مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

توفیق روز افزون همه اساتید و دانشجویان را در راه نشر علم از درگاه ایزد مَنان خواهانم.